

HASANKEYF’TEKİ TARİHİ MEZARLIKLAR VE HAZİRE ALANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON HISTORICAL GRAVEYARDS AND BURIAL AREAS IN HASANKEYF

Uzm. Hatice BALTA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
hatice.balta86@gmail.com, Van/Türkiye

ÖZ

Hasankeyf, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Batman İline bağlı, iki yakasını Dicle Nehri’nin ayırdığı on bin yıllık bir tarihi ilçedir. Tarihin her döneminde önemini korumuş olması ve önemli ticaret güzergâhı üzerinde bulunması hasebiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zengin bir tarihi mirasa sahip olan Hasankeyf, Roma döneminde başlayan ve İslâmi dönemleri de kapsayan (Artuklu, Eyyübi, Akkoynlu, Osmanlı v.s.) mimari dokusuyla önem arz etmektedir Hasankeyf’in ne yazık ki ILISU Baraj projesiyle köklü bir geçmişimizi sulara hapsedecek olması oldukça üzücüdür. Hasankeyf’te yer alan tarihi mezar taşlarının bulunduğu alan Türk kültürünün farklı zamanlarda sahip olduğu mezar geleneklerini yansıtmaya açıktır, önemli kültür merkezlerinden biridir. Belirtilen alanlar da kullanılan malzemenin dayanıksızlığı nedeniyle günümüzde bu taşların çoğu tahrip olmuştur.

Tarihi Mezar taşlarının bulunduğu alanlar başlıklar halinde gruplandırılarak verilmeye çalışılmıştır. Bunların; Tarihi mezarlık alanları ve hazire alanları şeklinde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda bir gruplandırma yapılarak değerlendirilme yoluna gidilecektir. Ele alınan mezar yapıları arasında form ve üslup açısından özellik arz edenlerin çizimleri yapılmış, metinleri çözülmüş, süsleme özellikleri incelenerek bu önemli kültür varlıklarının sanat tarihi içindeki önemleri saptanmış ve bu eserlerin Türk Sanatındaki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasankeyf, Mezarlık, Kitâbe, Şahide.

ABSTRACT

Hasankeyf is a 10000-year-old historical district that is separated by the Tigris River on two sides in Batman province of Southeast Anatolian Region. It has hosted many civilizations as it has maintained its importance in all eras of the history and is located on an important trade route. Having a rich historical heritage, Hasankeyf is important with its architectural texture that dates back to the Roman Period and covers the Islamic periods as well (Artuqids, Ayyubids, Akkoynlus, Ottomans etc.). It is unfortunate that the deep-rooted history of Hasankeyf will be confined to the waters due to the Ilisu Dam Project. The area of historical tomb stones in Hasankeyf is one of the important cultural centers in terms of reflecting the graveyard traditions that the Turkish culture had in different eras. Many of these stones have fallen into ruin today because of the lack of resistance of the materials used in these areas.

The areas where historical grave stones are located are grouped under headings. It was found that they are in the form of historical graveyards and burial areas. Accordingly, they will be grouped and evaluated in this way. Drawings of graveyard structures that are specialized in terms of form and style were made, the scripts written on them were encoded, their ornamentation characteristics were examined, importance of these valuable cultural assets in art history was determined and the place of these works in the Turkish Art was emphasized.

Keywords: Hasankeyf, Graveyard, Inscription, Şahide.

1. GİRİŞ

1.1.Hasankeyf'in Coğrafi Yapısı

Hasankeyf, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Batman ilinin beş ilçesinden biridir. 1990 yılından önce Mardin'e bağlı Gercüş ilçesinin bir nahiyesi durumundaydı. 37°-43' enlemlerinde, 41°-24' boylamlarında Dicle nehrinin doğu kıyısında yer alan Hasankeyf, Batman il merkezine 35 km. mesafede yer almaktadır. (Mıynat, 2009: 184)

Güneyinde Mardin-Midyat, kuzeyinde önemli petrol yataklarına sahip Raman Dağları ve Batman, doğusunda Siirt, batısında Gercüş ilçesi ile çevrilidir. Hasankeyf'i hem stratejik hem de coğrafi açıdan önemli kılan özelliklerden biri hiç şüphesiz Dicle Nehri'nin kıyısında kurulmuş olmasıdır.

Jeolojik yapısının kalker grubu kayalardan oluşması Hasankeyf kale şehrinin yamaçlarında karstik erime süreçlerinin etkili olmasına sebep olurken bu karstik erime süreci ilçe merkezinin bulunduğu vadi yamaçlarına büyük mağara sistemleri oluşturmaktan ziyade yamaç oyuntuları oluşmasına neden olmuştur. (Mıynat, 2008: 1,2)

Hasankeyf, önce Diyarbakır beylerbeyliğine bağlı bir kaza durumunda iken, daha sonraki tarihlerde sancak merkezi haline geldi ve giderek gelişme gösterdi. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki fiziki görünümü ve nüfusu açısından bölgenin dördüncü büyük şehri konumundaydı. (Erkek, 2009: 78)

1.2.Hasankeyf'in Tarihçesi ve adının kökeni

Hasankeyf adının menşei ve anlamı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Ancak ilk defa Asur kralı II. Assurnasibal (M.Ö. 884/859)'in yıllıklarında geçen '*Kipani*' yer adı bugünkü Hasankeyf'in bulunduğu coğrafyayı ifade etmektedir. (Mıynat, 2008: 10) Hasankeyf; Asur ve Urartu çağında (İ.Ö. IX.- VIII. yüzyıl) insanların kayaları oyarak şekillendirdiği konut, tapınak, sarnıç, işçilik ve çok amaçlı ortak kullanım alanlarından oluşan bir kenttir. (Uluçam, 2009: 425) VI. yüzyıl Doğu Roma tarihçisi tarafından Hasankeyf ismi '*Ciphas*' (Mıynat, 2008: 11) olarak belirtilirken, Süryani asıllı kaynaklarda ise '*Hesnâd- Kepha*' şeklinde zikredilmektedir. (Tezcan, 2009: 235) Eski Ermenice de '*Kentzy*', Ortaçağ İslâm kaynaklarında '*Hısn Keyfa*', (Mıynat, 2008: 11) Arapça kaynaklarda '*Hısnu Keyfâ/Keybâ*' şeklinde kaydedilmiştir. (Oğuzoğlu, 1997: 364) Ancak *Hısn* Arapça kökenli olup '*kale*' anlamına gelmektedir. '*Keyfa*' kelimesinin ise '*kaya*' manasına gelen Süryanice kökenli *Kifo*'dan türediği tahmin edilmektedir. (Mıynat, 2008: 12) '*Kaya Kale*', '*Taş Kale*' olarak anlam kazanan Hısnı Keyfa XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı belgelerinde Hasankeyf olarak adlandırılmıştır. (Yurttaş, 1991: 6)

Tarihi kaynaklarda Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan topraklara 'Yukarı Mezopotamya' denilmektedir. Bölge Urartular ve Asurlar arasında el değiştirmiştir. Daha sonra sırasıyla İskit (M.Ö 635/625), Medler (M.Ö. 625/550) ve Pers (M.Ö.550/331) hâkimiyetine girmiştir. VII. Yüzyıla gelindiğinde bölge Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. (İsen, 2014: 9,10) Hasankeyf, Ortaçağ'da Diyarbakır bölgesinin Amid ve Mardin'den sonraki önemli üçüncü şehri ve bölgenin başta gelen sanat ve üretim merkeziydi.(Erpolat, 2009: 57,58)

Genel itibariyle İslami dönemlerde Hasankeyf ve civarına sırasıyla Hamdaniler, Mervaniler, Artuklular, Eyyubiler, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen beylikleri, daha geç dönemlerde ise Selçuklu ve Osmanlılar hükmetmiştir. (Mıynat, 2009: 192)

Hasankeyf'te günümüze kadar ulaşabilmiş önemli mimari eserler; Artuklu dönemine ait, Dicle Hasankeyf Köprüsü, Zeynel Bey Külliyesi'ndeki iki medrese, han ve Dicle kenarındaki hamam, Büyük sarayın bir bölümü, Salihyye bahçelerindeki köşkler ve kaleye ulaştırılan su sistemleri. Eyyubi dönemi mimari eserler; Küçük saray, Ulu Cami, Sultan Süleyman Cami, İmam Abdullah Zaviyesi, er-Rızk Cami. Akkoyunlu Türkmen Beyliğine ait mimari eserler ise; Zeynel Bey Türbesi ve Külliyesi'ndeki zaviyedir.

Genel olarak Hasankeyf şehirciliği Artuklu ve Eyyubi dönemin de adeta yeniden inşa edilmiştir. Neredeyse tamamı 12.-15. yüzyıllar arasında inşa edilen tarihi binalarıyla Türk-İslâm şehir tipinin en güzel örneklerinden birini oluşturan Hasankeyf, bir müze-şehir durumundadır. (Oğuzoğlu, 1997: 366,367)

2.HASANKEYF'TEKİ TARİHİ MEZARLIKLAR VE HAZİRELERDE YER ALAN MEZAR ALANLARI

Hasankeyf ilçesinde şuana kadar yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar neticesinde 12 yerde tarihi mezarlık ve mezar taşları tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmamızda belirtilen alanlardan 8 tanesine değinilecektir.

Mezar taşlarının bulunduğu alanlar iki ana başlık altında gruplandırılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.1.Tarihi mezarlık Alanları

2.1.1.İç Kale Tarihi Mezarlığı

2.1.2.Eski Mezarlık

2.1.3.Kasr Rabiye yolu üzerindeki Mezarlık

2.2.Yapıların Hazirelerinde Yer Alan Mezar Taşları

2.2.1.İmam Abdullah Zaviyesi

2.2.2.Salihyye Bahçeleri Anonim Zaviye Yapısı (3 Nolu Kazı Alanı)

2.2.3.Haydar Baba Zaviyesi

2.2.4.Salihyye bahçeleri Tekke Yapısı (3 nolu Kazı alanı)

2.2.5.Kızlar Cami arkasındaki Anonim Zaviye

2.1.Tarihi mezarlık Alanları

2.1.1.İç Kale Tarihi Mezarlığı

Şehir Yukarı Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde ve Dicle Nehri'nin kenarında stratejik bir noktada kurulmuştur. (Oğuzoğlu, 1997: 365) Hasankeyf Kalesi'nin ilk iskân tarihini belirleyebilmek mümkün değildir ancak Urartu dönemine ait buluntular, yörenin M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren yerleşme alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu tarihten sonra yöreye egemen her ulusun uğrak yeri olan Hasankeyf bölgesinde; (Yurttaş, 1991: 235) Sasaniler, Anadolu'daki Roma topraklarını tehdit eden bir güç haline geldikleri sırada, İmparator II. Konstantios (337-361) tarafından Hasankeyf Kalesi inşa ettirilmiş ve Erzen Bölgesinin merkezi yapılmıştır. (Oğuzoğlu, 1997: 365) Yaklaşık 100 m. yüksekliğinde sarp bir kaya kütesinin zirvesine kurulmuş olan kale, doğal korunaklı yapısının avantajını her dönemde kullanmıştır. Kale iç kale aşağı mahalle ve iç kale yukarı mahalle olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

İç Kale olarak ifade edilen alanda, Artuklular'a ait Ulu Cami'nin alt yapısı ve Büyük Saray'ın bir bölümü, Eyyubilere ait Küçük Saray ve üç adet kale kapısı günümüze ulaşmıştır. (Mıynat, 2009: 160,161,165) Kale alanına girişi sağlayan en dıştaki ilk kapı Roma dönemine aittir. İkinci kapı muhtemelen Artuklu döneminde, Antik mağara kentin İç Kale haline getirilmesi sırasında yapılmıştır. Üçüncü kapının ise H.820 (M1416) de Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. (Uluçam, 2009: 447) Ayrıca hangi devre ait olduğu kesin olarak tespit edilemeyen Şeyh Şeraffeddin Türbesi, su sarnıcı, su künkleri ve birçok mezarlık da günümüze ulaşan İç Kale'deki diğer taşınmaz kültür varlıklarımız arasında yer almaktadır. (Mıynat, 2009: 165)

İç Kale de bulunan mezarlık alanı, Artuklu Döneminde inşa edilmiş olan Ulu Cami'nin doğu tarafında yer almaktadır. Kuzey güney doğrultusunda enine dikdörtgen şeklinde uzanan alanda, Farklı tipolojik özellikler gösteren mezar yapıları mevcuttur.

Araştırma konumuzu teşkil eden mezar alanında bulunan mezar yapıları, Osmanlı geç dönemine tarihlendirilmekle birlikte, üslup özellikleri açısından daha çok yöresel özellikler göstermektedir.

İncelenen bu mezar yapıları, Baş ve ayak şahideli sanduka örgü duvar tekniğinde yapılmış olanlar, baş ve ayak şahideli, kaideli tipolojik özellik gösteren ancak çoğunluğunun kaidesi toprak altında kalmıştır. Şahideli, kapaklı tipoloji gösteren; şahideli, kaideli ve ara şahideli tipoloji gösteren; baş ve ayak şahideden ibaret olup doğrudan toprağa oturtulmuş tipolojiye sahip mezar yapıları olarak gruplandırılabilir.

Ele alınan bu mezarların yapılarında genel itibariyle kireç taşı ve mermer malzeme kullanılmıştır. Dikdörtgen gövdeye sahip şahidelere, cetvellerle ayrılmış kabartma tekniğiyle yazı metni hakkedilmiştir. Alınlık kısımları sivri, dilimli ve düz kesilmiş üçgen görünümlü tepeliklerle son bulmuş olup yoğun bir şekilde bitkisel kompozisyonlu süslemelerle mezar yapılarına hareketlilik kazandırılmıştır. Ayrıca incelenen bu mezar taşlarının bazılarının baş ve ayak şahidelerinde; kılıç, tabanca, tüfek ve barutluk gibi motifler görülürken; bir kısmında ise Pehle taşlarının başucunda şahidelerin yan kısımlarına onları desteklemek için prizmatik gövdeli taşlar yapılmıştır. Bunlar altta prizmatik gövde üzerinde sekizgen karnak ve dilimli kubbe şeklinde sonlanan bir mimari form özelliği göstermektedir.

2.1.2.Eski Mezarlık

Eski Mezarlık; Dicle Nehri'nin güneyinde yer alıp oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Mezarlığın kuzeybatısında tonozlu bir mekâna rastlanmıştır. Tonoz önünde bir seki mevcut olup bunun akabinde simetrik bir düzende altı mezardan oluşan kriptaya ulaşılmaktadır. Bu alanda Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM başkanlığında yürütülen kazılar sırasında, etrafa dağılmış bir vaziyette, üzerinde palmet, lotus, kıvrık dal ve rûmilerden oluşan bitki bezemeli ve kitâbeli mezar taşlarına rastlanılmıştır. Bu mezar taşları da; şahide, tepelik, ayna taşı, sanduka dikmesi, sanduka kapağından oluşmaktadır.

Eski Mezarlığın farklı alanlarındaki kazı çalışmalarıyla, özgün yapıları bozulmamış mezarların yanı sıra, taşların başka mezarlardan sökülen taşlarla oluşmuş değişik tür, form ve malzemeye sahip mezarlar tespit edilmiştir.¹

2.1.3.Kasr Rabiye yolu üzerindeki Mezarlık

Hasankeyf İlçe merkezinin batı kesiminde, Eyyubi Cami'nin güneybatısında yer alır. Bu mezarlığın etrafı örme taş duvarlarla çevrilmiştir. Baş ve ayak şahideli, kaideli devşirme bir mezar yapısı ile karşılaşmaktayız. Baş ve ayak şahidesi dilimli bir tepelikle son bulmuş ve dikdörtgen gövdeye cetvellerle ayrılmış yazı metni hakkedilmiştir. Şahidelerin gövdelerine kabartma tekniğinde bitkisel süslemeler işlenmiştir.

2.2.Yapıların Hazirelerinde Yer Alan Mezar Taşları

2.2.1.İmam Abdullah Zaviyesi

Batman-Hasankeyf karayolu başlangıcında, Dicle Nehrinin sol yakasında, tepelik bir alan üzerinde yer almaktadır. Zaviye ve türbe etrafında zamanla gelişen bir külliye konumundadır.² Zaviyenin yapım özellikleri ve malzemesi dikkate alınarak, Eyyubiler döneminde inşa edildiği söylenebilir. (Yurttaş, 1991: 186) Asıl zaviyenin 12. Yüzyılda Artuklular zamanında yapıldığı, Eyyubi Sultanı Takıyyeddin Abdullah (1249/1294) zamanında yeniden inşa edildiği, 878/1478 tarihinde de Akkoyunlular tarafından tamir edildiği sanılmaktadır. (Uluçam, 2009: 432)

Yapının etrafı kademeli teras ve duvarlarla çevrili olan birinci grupta, avlunun kuzeyinde bir türbe, doğu bitişiğinde örtüsü ve beden duvarlarının bir bölümü yıkılmış geniş bir zaviye odası ve minare; güneyde mescit ile kuzeyine sonradan eklenen bir oda yer almaktadır. İkinci grubu oluşturan ancak günümüze birkaç duvar parçası ile temel seviyesinde ulaşabilen yapılar zaviyenin güney doğusunda yer almaktadır. Tüm mekânlar zamanla mezarlık haline gelmiştir.³

Genel potansiyel olarak 36 mezar yapısı tespit edilmiştir. Bu alanda mevcut olan mezar yapıları genellikle baş ve ayak şahideli, sanduka örgü duvar teknikli; baş şahideli kaide üzerinde sandukalı; kapaklı sandukalı; çatma lahit; şahideli, kaideli ve ara şahideli ve sadece baş şahideli olup doğrudan toprağa oturtulmuş farklı tipolojik örneklerle çeşitlenmiştir.

İmam Abdullah Zaviyesinde yer alan mezar yapılarında mermer malzeme kullanılmıştır. Dikdörtgen gövdeye sahip olan şahidelere cetvellerle ayrılmış yazı metinleri hakkedilmiştir. Bir kısım şahidenin gövdesi de kabartma tekniğinde yapılmış damla motifleri ve çeşitli bitkisel süslemelerle hareketlendirilmiştir. Sivri ve dilimli tepelikle son bulan şahidelerin alınlık kısımlarında da yine bitkisel süsleme kompozisyonlar hakkedilmiştir.

2.2.2.Salihiyye Bahçeleri Anonim Zaviye Yapısı (3 Nolu Kazı Alanı)

Hasankeyf Eyyubi Hâkimi el-Meliküs Salih'in (702-726/1302-1326) 'Salihiyye Bahçeleri' diye nam salan yerin düzenlenmesiyle meşgul olduğu söylenmektedir. Salihiyye Bahçeleri oldukça ihtişamlı ve zengin bir mesire alanı görünümündedir. (Mıynat, 2009: 199) Salihiyye Bahçelerinin kuzeyinde, meskûn mahal arasında yer alan bazı yapı kalıntılarında kazı çalışmaları yürütülmüştür. Alanda yakın döneme ait mezarlarla, tam plân vermeyen farklı dönemlere ait üst üste üç değişik mimarî kalıntı açığa çıkmıştır.

Avlunun kuzeyinde en üstteki yapının altında kalan ve doğu-batı doğrultusunda uzanan tonozlu bir mekân bulunmaktadır. Zaviye olduğu düşünülen yapı grubu, Tevhidhane, eyvan ve doğusundaki iki katlı ünitelerden oluşmaktadır. Yapıda moloz taş ve cas⁴ malzeme kullanılmıştır. Alanda yoğun mezar yapılarıyla karşılaşmıştır. Mezar taşlarının bazıları yeniden düzenlenmiştir. Ancak mezarlara dokunulmamıştır.

¹ <http://www.xn--hasankeyfkazlar-jlcd.org.tr/kazi-alanlari/eski-mezarlik-kazisi/> (Erişim Tarihi: 23.06.2018)

² <http://www.xn--hasankeyfkazlar-jlcd.org.tr/kazi-alanlari/eski-mezarlik-kazisi/> (Erişim Tarihi: 25.06.2018)

³ <http://www.xn--hasankeyfkazlar-jlcd.org.tr/kazi-alanlari/eski-mezarlik-kazisi/> (Erişim Tarihi: 25.06.2018)

⁴ İki tür taşın ilkel fırınlarda yakıldıktan sonra öğütülmesidir. Hava geçirgenliği olmasından dolayı yazın serin, kışın da sıcak tutar.

Hasankeyf'teki çoğu anıtsal yapı da olduğu gibi buranında muhtemel bir salgın hastalık sonucu ölenler için mezarlık haline getirildiği görülmüştür. En üstte, geç döneme ait bir Osmanlı camisinin son cemaat mahalli ile altında tonozlu yapılar ortaya çıkarılmıştır. (Uluçam, 2004: 150)

Alanda tespit edilen mezar taşları; baş ve ayak şahideli kaideli; baş ve ayak şahideli kaideli ve ara şahideli bir tipoloji gösterirler. Dikdörtgen gövdeli şahidelere cetvellerle ayrılmış yazı metinleri hakkedilmiştir. Bitkisel süslemelerle şahidelerin ön ve yan tarafına hareketlilik kazandırılmıştır. Şahideler sivri, dilimli tepelikle son bulmuştur.

2.2.3.Haydar Baba Zaviyesi

Haydar Baba Zaviyesi Hasankeyf'in doğusunda, Salihyye Bahçeleri olarak adlandırılan alanda kurulmuştur. Zaviye adını bahçesinde yer alan türbeden almaktadır. Zaviye ve çevresindeki yapılar, türbe çevresinde şekillenmiş olup zamanla küçük bir mezarlığa dönüştürülmüştür. Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM tarafından yürütülen kazı çalışmalarında bu alanda en az üç ayrı dönemin yaşandığı vurgulanmıştır. Türbe ve çevresine duyulan saygı ve hürmetin ifadesi ile bu çevrenin küçük bir mezarlığa dönüşmüş olduğu söylenmektedir.

Haydar Baba Zaviyesi Haziresi'nde yapılmış olan tespitler doğrultusunda 12-14 adet mezar yapısı olduğu görülmektedir. Genellikle benzer tipolojik özellikler gösteren mezar yapıları, şahidelerindeki süsleme özellikleri ile ayrılmaktadır. Baş ve ayak şahideli, taş bloklar ile oluşturulan kaideler mevcut olup çoğunluğunun kaide kısmı toprak altında kalmıştır. Şahideler dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Bu gövdelere cetvellerle ayrılmış yazı metinleri hakkedilmiştir. Şahideler dilimli kemer alınlıklı tepeliklerle son bulmuştur. Şahidelerin alınlık kısmına palmet ve rumilerden oluşan bitkisel süslemeler ile istiridye kabuğu motifi, kabartma görünümlü oyma tekniğiyle işlenmiştir. Ayrıca düz kesilmiş üçgen görünümlü bir tepeliğe sahip şahide örneklerine de rastlanılmıştır. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır.

2.2.4.Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı (3 nolu Kazı alanı)

Hasankeyf Ören Yeri'nin kuzey tarafında yer alan ve iki mekândan oluşan yapı "*Salihyye 3 No.lu Yapı*" olarak adlandırılmıştır. Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam tarafından yürütülen kazı çalışmalarında bu alanın iki mekânlı Tekkeden dönüşmüş bir Zaviye olduğu anlaşılmıştır.

Doğu-batı yönlü dikdörtgen plânlı mekân ile bu mekânı dik kesen kuzey-güney yönlü diğer bir dikdörtgen plânlı ikinci mekânın L plânlı bir şemaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapının doğusunda mevcut olan açıklık alanın mezarlık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezarlık alanının büyük bir bölümünün kaçak kazılar sonucu tahrip edildiği diğer mezarların ise toprak altında kaldığı gözlemlenmiştir. Mekânın doğusunda yer alan in-situ olarak günümüze ulaşan mezarların XVI. yüzyıl tarihlerini taşıması, yapının olasılıkla XV. yüzyılın sonlarında inşa edildiğine işaret etmektedir.

Yapının beden duvarı sınırından itibaren yapılan kazı çalışmalarında 8 mezar tespit edilmiştir. Bu 8 mezardan 5'i tarihi nitelikte olup 3 tanesi ise sonraki dönemlerde yapılmıştır.

Mezar yapıları genel olarak; baş ve ayak şahideli; baş ve ayak şahideli, sandukalı ve sadece sandukaya sahip olarak üç gruba ayrılabilir. Şahidelerin gövde kısımlarına cetvellerle ayrılmış yazı metinleri hakkedilmiştir. Sandukaların alt kısımlarına da yine Arapça kitâbeli yazı metinleri hakkedilmiştir. Şahidelerin üst kısımları dilimli tepeliklerle profillendirilmiştir. Sanduka ve şahide aralarında mukarnas dizileri dikkat çekmektedir. Şahidelerin tepelik kısmında ve sandukalar da yoğun bir şekilde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Ara şahidelerin ise dilimli bir formda üçgen oluşturulduğu görülmektedir.⁵

2.2.5.Kızlar Cami arkasındaki Anonim Zaviye

Zaviye olduğu düşünülen ancak hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız yapının, moloz taş malzemeyle örülmüş olan duvar yapısının çevrelediği alanda 6 adet mezar yapısıyla karşılaşılmaktadır. Bu mezar yapılarının şahide kısımlarının yarıya kadar toprağa gömülmüş olmasından dolayı, sandukaların varlığı hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. 5 mezar yapısının şahidelerinde aynı tipolojik özellikler görülür. Muhtemelen dikdörtgen bir gövdeye sahip olan şahidelerin gövde kısımlarına cetvellerle ayrılmış yazı metinleri hakkedilmiştir. Sivri ve dilimli bir tepelikle son bulan alınlık kısımlarında bitkisel süslemeler yer almaktadır. Diğer mezar yapısı ise düz kesilmiş üçgen görünümlü, dilimli bir tepelikle son bulmuştur. Mezar yapılarında mermer malzeme kullanılmıştır.

⁵ Hasankeyf Kazı Sonuçları Raporları 2014 s.4,5,11,12.

3.SONUÇ

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Hasankeyf, bünyesinde barındırdığı dini ve sivil mimari örnekleri ile adeta bir müze şehir görünümündedir. Ancak kullanılan malzemenin kalitesiz oluşundan dolayı mimari yapıların çoğu günümüze sağlam bir şekilde gelememiştir.

Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM tarafından yürütülen kazı çalışmaları doğrultusunda tanımlanan mezar taşlarının çoğunun Eyyubi ve Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

İncelenen mezar yapılarının büyük bir kısmının yarıya kadar toprak altında olması ve çalılarla kaplı halde bulunması tipoloji açısından sınıflandırmayı zorlaştırmaktadır. Ancak Eyyubi dönemi mimarisinde görülen süsleme özelliklerinin mezar taşlarına da uygulanması, bizlere bu mezar yapıları hakkında dönemsel bir değerlendirme yapma konusunda imkan sağlamaktadır.

Mezar taşları, form, süsleme biçimleri, işleniş teknikleri, malzeme, yazı gibi konular açısından değerlendirmeye tabi tutularak sanat tarihi disiplini çerçevesinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan mezar taşlarının yapımında kireç taşı ve mermer malzeme kullanılmıştır. Mezar yapıları tipoloji açısından değerlendirildiğinde; şahideli, sandukalı, kapaklı sandukalı, doğrudan toprağa gömülü olarak sınıflandırılabilir.

Mezar yapıları bezeme programı açısından ele alındığında; baş şahide, ayak şahide, şahidelerin pehle taşlarında, sanduka yüzeylerinde ve ara şahideler de yoğun bir şekilde stilize edilmiş bitkisel süslemeler görülmektedir. Mezar taşlarının pehle taşları ve sandukaların yan yüzeylerine mukarnas dizileriyle hareketlilik kazandırılmıştır. Baş ve ayak şahidelerinin gövdelerinde ve yan yüzeylerinde; pehle taşlarında, sanduka yüzeylerine celi sülüsle oyma tekniğinde kabartma görünümlü Arapça yazı metinleri hakedilmiştir. Ayrıca bu mezar yapılarının baş ve ayak şahideleri dilimli tepelikler, düz kesilmiş üçgen görünümlü tepelikler ile profillendirilirken bunların alınlık kısımlarında oyma tekniğinde yapılmış kabartma görünümlü süslemeler (palmet ve rûmiler) yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Bu bölgedeki mezar yapılarına has bir özellik olarak karşımıza çıkan ara şahideler, dönemin soylu aileleri için ayırıcı bir özellik arz etmektedir. Ara şahideler üçgen gibi aşağı doğru daralmış, ekseninde palmet motifleri yer almakta, palmetin etrafını sapından çıkarak yanlardan üste doğru dolanan ve birer lale motifleri ile sonlanan rumi formlu kıvrık dallar oluşturmaktadır.

Mezar taşları sanatsal açıdan zenginlik, çeşitlilik ve bir arada bulunmaları bakımından ve günümüze kadar gelebilen önemli bir mirastır. Bâkî kalacak düzenlemelerle gelecek kuşaklara aktarılması umulmakta ve arzulanmaktadır.

6.KAYNAKÇA

Erkek, M.S. (2009). "Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Hasankeyf'in İdari Yapısı" I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler II, 75-86, İstanbul.

Erpolat, M.S. (2009). "Tahrir Defterlerindeki Kayıtlarına Göre Hasankeyf Sancağında İskân ve Nüfus" I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler II, 55-73, İstanbul.

İsen, Z. (2014) "Hasankeyf'in Şehircilik Tarihi", Yüksek Lisans Tezi Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.

Mıynat, A. (2009). "Batılı Seyyahların Gözüyle Hasankeyf", I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler II, 181-198, İstanbul.

Mıynat, A. (2008). 'Bir Ortaçağ Kenti: Hasankeyf', Yüksek Lisans Tezi Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Oğuzoğlu, Y. (1997). 'Hasankeyf' TDV İslam Ansiklopedisi, (16), 364-368, İstanbul.

TEZCAN, M. (2009). 'VII. Yüzyıl Başında Sasani-Bizans Savaşları ve Hısn-ı Keyfa'nın Sasanilerce Zaptı 606', I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler I, 229-239, İstanbul.

Uluçam, A. (2005). 'Hasankeyf Kazısı 2004', 27. Kazı Sonuçları Toplantısı, (II). 30 Mayıs-3 Haziran, 147-153-160, Antalya.

Uluçam, A. (2009). 'Hasankeyf'in Mimarlık Tarihi' I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Sempozyumu Bildiriler I, 423-455, İstanbul.

Yurttaş, H. (1991). 'Hasankeyf Yapılarının Sanat Tarihimizdeki Yeri', Doktora Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Hasankeyf 2014 Kazı sonuçları Rapor Fotoğraf Listesi

Hasankeyf Arkeolojik Kazıları, www.hasankeyfkazıları.org.tr

www.e-sehir.com › Türkiye Haritası › Batman

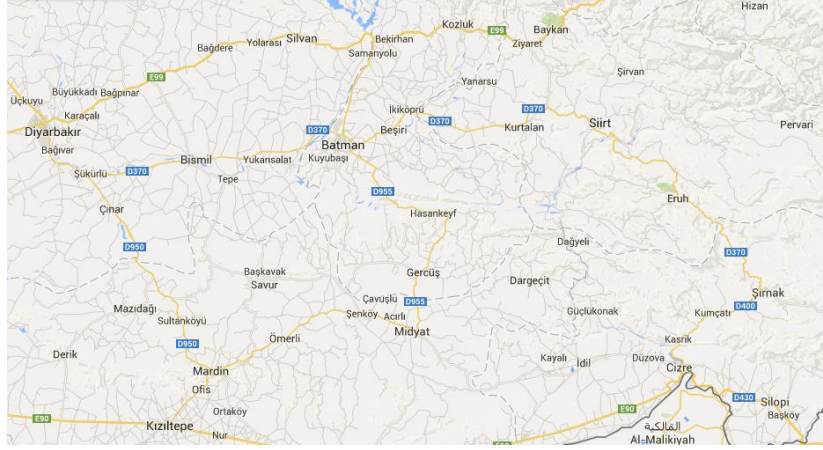

Foto. 1: www.e-sehir.com › Türkiye Haritası › Batman

Foto. 2: (Mıynat'dan)

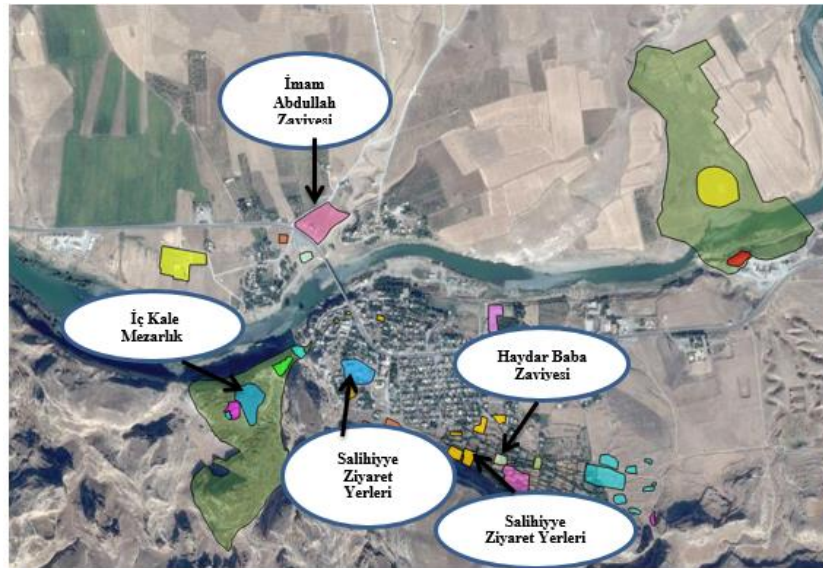

Foto. 3: www.hasankeyfkazıları.org.tr

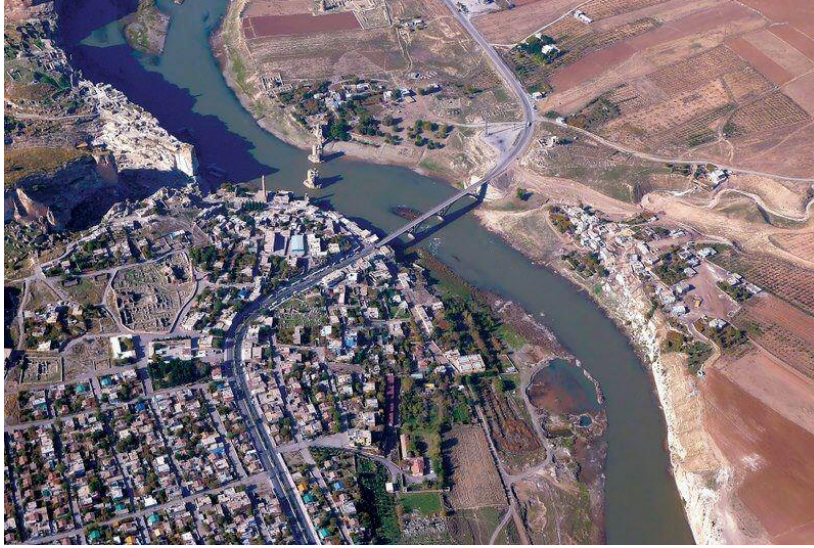

Foto. 4: Hasankeyf Genel Görüntü

Foto. 5: İç Kale'den Hasankeyf'e Bakış

Foto. 6: İmam Abdullah Zaviyesi'nden Hasankeyf'e Bakış

Foto. 7: İç Kale Havadan Görüntü

Foto. 8: İç Kale Doğu Cepheden Görünüş

Foto. 9: İç Kale Eski Aşağı Mahalle Mezarlığı, Hüseyin Oğlu ? Mezarın Yandan Görünümü

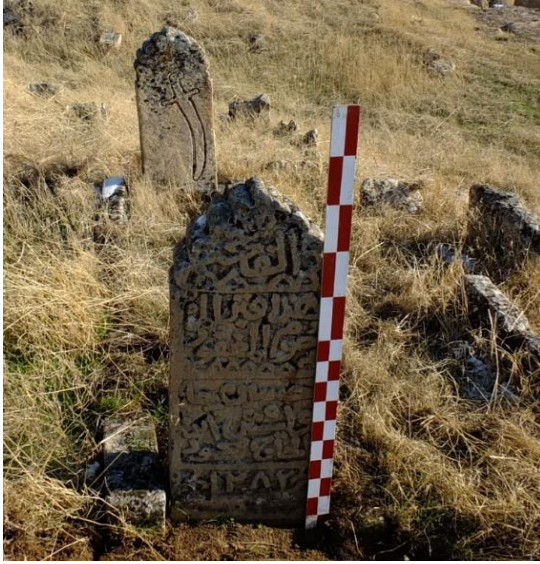

Foto. 10-11: İç Kale Eski Yukarı Mahalle Hacı Mahmud Oğlu Hüseyin Cevlis'e ait Mezarın Genel Görünümü

Foto. 12-13-14: İç Kale Eski Yukarı Mahalle Mezarlığı, Hüseyin Oğlu Ali'ye ait Mezarın Genel Görünümü ve Detayı

Foto. 15-16-17: İç Kale Eski Yukarı Mahalle Mezarlığı, Hüseyin'e ait Mezarın Baş, Ayak şahidenin İç ve Dış Yüzü

Foto. 18: Eski Mezarlık, İzzeddein Muhammed Cevad'a ait Mezarın Genel Görünümü

Foto. 19: Eski Mezarlık, Süleyman Ahmet'e ait Mezardan Genel Görünüm

Foto. 20-21-22: Kasır Rabiye yolu üzerindeki mezarlık, İsimsiz ve Tarihsiz Mezarın Genel Görünümü ve Baş ve Ayak Şahideleri

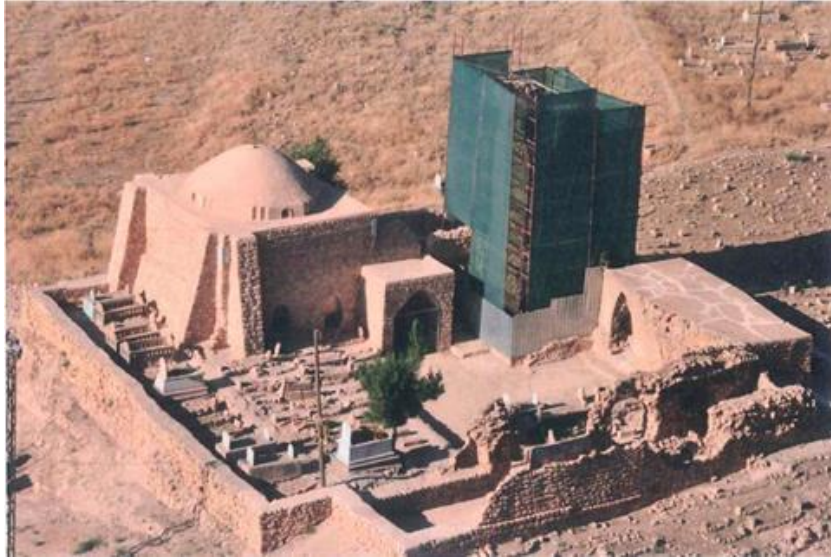

Foto. 23: İmam Abdullah Zaviyesi (Z.İsen'den)

Foto. 24: İmam Abdullah Zaviyesi, Esad'a ait Mezarın Genel Görünümü

Foto. 25-26: İmam Abdullah Zaviyesi, İsimli ve Tarihsiz Mezarın Genel Görünümü ve Şahide arka yüzü

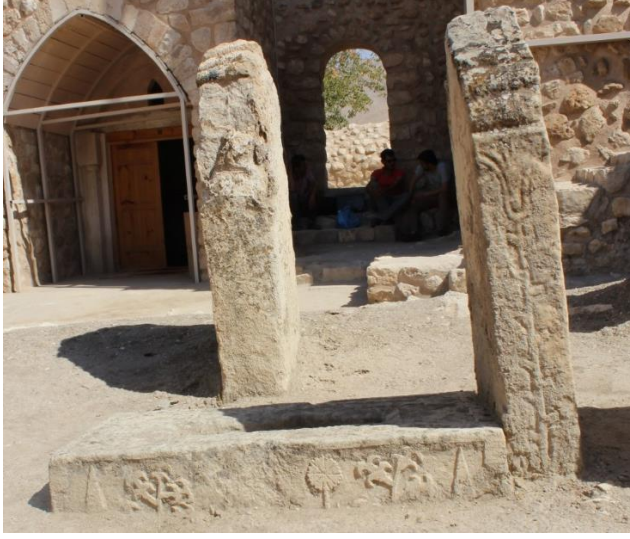

Foto. 27-28: İmam Abdullah Zaviyesi, İsimsiz ve Tarihsiz Mezarın Şahide Yan ve Kaide Süsleme detayı

Foto. 29: Salihyye Bahçeleri Anonim Zaviye, Alâeddin Oğlu ? Mezarın Genel Görünümü

Foto. 30-31: Salihyye Bahçeleri Anonim Zaviye, Alâeddin Oğlu ? Mezarın Baş Şahide Dış, Yan ve İç Yüz Alınlık Süsleme Detayı

Foto. 32: Haydar Baba Zaviyesi Genel Görünümü

Foto. 33-34: Haydar Baba Zaviyesi, İsimli ve Tarihsiz Mezarın Baş ve Ayak Şahide Genel Görünümü

Foto. 35: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı (3 nolu Kazı alanı)

Hasankeyf 2014 Kazı sonuçları Rapor Fotoğrafları

Foto. 36: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı (3 nolu Kazı alanı)

Foto. 37: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı (3 nolu Kazı alanı)

Hasankeyf 2014 Kazı sonuçları Rapor Fotoğrafları

Foto. 38: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı, Mirac'a ait Mezarın Genel Görünümü

Foto. 39: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı, Mirac'a ait Mezarın Pehle Yüzünden Detay

Foto. 40: Salihyye Bahçeleri Tekke Yapısı, Mirac'a ait Mezarın Pehle Yüzünden Detaylar
Yan Şahide Detayı ve Mukarnas Detayı

Foto. 41: Kızlar Cami arkasındaki Anonim Zaviye Genel Görünümü

Foto. 42: Eyübi Kızlar Cami Arkası Anonim zaviye, Ahmet'in annesi Emine'ye ait Mezarın Genel Görünümü